

**Sąsajos tarp klimato kaitos,
tarptautinės migracijos ir
žmogaus teisių**

**Darnaus vystymosi
darbotvarkės 2030 kontekste**

Turinys

Sąvokos	3
Įžanga. Problema, skaičiai ir tendencijos	4
„Klimato pabėgėliai“ tarptautinės teisės kontekste	6
Tarpvyriausybinių organizacijų praktinis atsakas	10
Klimato kaitos ir migracijos politikos sąsajos Lietuvoje	15
Išvados ir rekomendacijos	17
Bibliografija	19

PASTABA: Šiame leidinyje terminai „(mažai/ne)išsivysčiusios/besivystančios šalys“ vartojami pagal jų pateikimą naudotoje literatūroje. VB Platforma propaguoja etiškesnę vystomojo bendradarbiavimo terminologiją, kuri neapriboja valstybių statuso iki išskirtinai finansinių rodiklių: siūlome vartoti terminus „šalys partnerės“ arba tiksliai apibūdinti aptariamą geografinį regioną.

Viršelyje panaudota Patrick Hendry nuotrauka, šaltinis: Unsplash

Autorės:

Akvilė Kriščiūnaitė, Ugnė Litvinaitė

Dėkojame prie analizės ir teksto rengimo prisidėjusioms
Gretai Gustytei ir Kornelijai Žilionytei.

Diversity Development Group, 2020

Studija parengta įgyvendinant projektą „Europe in the world – Engaging in the 2030 Sustainable Development Agenda“ (projekto nr. CSO-LA/2017/388-064). Europos Komisijos parama šios studijos parengimui nereiškia pritarimo jos turiniui, už kurį atsakingi jo autoriai. Europos Komisija negali būti laikoma atsakinga už studijoje pateikiamos informacijos naudojimą.

Sąvokos¹

Dėl ekologinių priežasčių migruojantis asmuo – asmuo, priverstas arba savanoriškai paliekantis savo nuolatinę gyvenamąją vietą visam laikui arba laikinai, ir migruojantis vidinėje šalies teritorijoje ar už jos ribų dėl progresuojančių ar staigių aplinkos pasikeitimų, kurie neigiamai veikia jo sveikatą arba gyvenamosios vietos situaciją. Ekologinės priežastys gali būti susijusios su žmogaus veiklos sukeltais ekologiniais pokyčiais arba natūraliais gamtos reiškiniais.

Migracija dėl klimato kaitos sukeltų priežasčių (klimato migracija) – asmens arba grupės asmenų migracija dėl progresuojančių ar staigių aplinkos pasikeitimų, susijusių su klimato kaitos pasekmėmis. Tokie asmenys yra priversti palikti savo gyvenamąją vietą arba patys pasirenka ją palikti, visam laikui arba laikinai, toje pačioje šalyje ar už jos ribų.

Pabėgėlis – asmuo, kuris dėl visiškai pagrįstos baimės būti persekiojamas dėl rasės, religijos, pilietybės, politinių įsitikinimų arba priklausymo tam tikrai socialinei grupei yra už savo pilietybės šalies ribų ir negali arba bijo naudotis tos šalies apsauga, arba asmuo be pilietybės, kuris dėl pirmiau minėtų priežasčių būdamas už šalies, kurioje anksčiau buvo jo nuolatinė gyvenamoji vieta, ribų negali arba dėl patiriamos baimės nepageidauja į ją grįžti (pagal Ženevos konvencijos 1 str.).

Perkėlimas (angl. *displacement*) – žmonių, kurie buvo priversti arba privalėjo bėgti arba palikti savo namus ar nuolatinę gyvenamąją vietą, ypač dėl ginkluoto konflikto pasekmių, visuotinio smurto aplinkybių, žmogaus teisių pažeidimų, gaivalinių arba žmogaus sukeltų nelaimių arba kad viso to išvengtų, judėjimas.²

Tarptautinė apsauga (prieglobstis) – tarptautine teise paremti tarptautinės bendruomenės veiksmai, kurių tikslas – apsaugoti ne savo kilmės šalyje esančių konkrečios kategorijos asmenų, kurie negali gauti nacionalinės apsaugos savo šalyje, pagrindines teises.

Dėl ekologinių priežasčių perkeltas asmuo – asmuo, dėl staigių ir smarkių aplinkos pokyčių priverstas emigruoti, kasdienėje kalboje dar vadinamas klimato pabėgėliu.³

Šalies viduje perkeltas asmuo – asmuo arba grupės asmenų, kurie buvo priversti arba privalėjo bėgti arba palikti savo namus arba nuolatinės gyvenamosias vietas, ypač dėl ginkluoto konflikto pasekmių, visuotinio smurto aplinkybių, žmogaus teisių pažeidimų, gaivalinių arba žmogaus sukeltų nelaimių arba kad viso to išvengtų, ir kurie nekirto valstybės sienos, pripažintos tarptautiniu lygmeniu.

Trumpalaikė migracija – asmenų, kurie pakeičia savo nuolatinės gyvenamosios vietos šalį ne trumpesniam nei trijų mėnesių, bet trumpesniam nei metų (12 mėnesių) laikotarpiui, persikėlimas, išskyrus atvejus, kai į tą šalį keliaujama poilsiauti, atostogauti, aplankyti draugus ir gimines, verslo reikalais, gydytis arba religijos tikslais į šventąsias vietas.

Ilgalaikė migracija – asmenų, kurie išvyksta iš savo nuolatinės gyvenamosios vietos šalies bent vienerių metų laikotarpiui, todėl iš esmės jų kelionės tikslo šalis tampa jų naująja nuolatinės gyvenamosios vietos šalimi, judėjimas.

Trečiosios šalys – šalys, kurios nėra Europos Sąjungos narės, taip pat šalys arba teritorijos, kurių piliečiai negali naudotis Europos Sąjungos laisvo judėjimo teise.

¹ Studijoje naudojamų sąvokų apibrėžimai suformuluoti pagal Tarptautinės migracijos organizacijos TMO, Europos Migracijos tinklo, (EMT), Europos Komisijos ir Jungtinių Tautų žodynus beiir dokumentus.

² Perkėlimas taip pat gali būti naudojamas kontekstuose, kai kalbama apie asmenų, turinčių tarptautinę apsaugą arba pateikusių tarptautinės apsaugos prašymą vienoje valstybėje, perkėlimą į kitą valstybę (angl. *relocation; resettlement*). Šioje apžvalgoje sąvoka „perkėlimas“ naudojama pagal aukščiau apibrėžtą reikšmę (angl. *displacement*). Perkėlimas yra priverstinės migracijos forma.

³ Kartais dėl ekologinių priežasčių perkelti asmenys vadinami ekologiniais arba klimato pabėgėliais, tačiau tokiais atvejais asmenys nėra pabėgėliai pagal griežtus 1951 m. Ženevos konvencijos 1 straipsnio A skirsnyje nustatytus kriterijus, nors jų persikėlimas ir yra priverstinis.

Ižanga. Problema, skaičiai ir tendencijos

Nuo pirmosios žmonių migracijos bangos, kuri lėmė Homo sapiens paplitimą Žemėje, klimatas buvo vienas iš svarbiausių migraciją lemiančių veiksnių. Nauji klimato kaitos ir migracijos modeliai rodo, kad mūsų protėviai paliko Afrikos žemyną ir apsigyveno kituose žemynuose dėl palankaus klimato atsivėrus žaliesiems koridoriams iš šiaurės rytų Afrikos į Arabijos pusiasalį.⁴ Neišvengiamai, neigiamai žmogaus veiklą ir gyvenimą veikę klimato ir aplinkos veiksniai bei stichinės nelaimės taip pat skatino migraciją. Tačiau šiandien žmogaus veiklos sukelta klimato kaita tūkstančiams žmonių reiškia prievartinį persikėlimą: žmonėms tenka išsikelti iš išsausėjusių, nebederlingų žemių, kur ne tik nebegalima užsiauginti maisto, bet ir trūksta geriamo vandens; neplanuotai ar prieš savo valią palikti savo namus užklupus klimato kaitos sukeliams nelaimėms ir ekstremaliems reiškiniams, tokiems kaip liūtys ir potvyniai, ciklonai ar tropinės audros; tam tikrais atvejais dėl kylančio jūros lygio palaidoti ištisas gyvenvietės ir ieškoti naujų namų šalies viduje ar už jos ribų.

Vidinio perkėlimo stebėjimo centro (angl. Internal Displacement Monitoring Centre / IDMC) duomenimis, 2019 m. gruodžio 31 d. 5.1 mln. žmonių dėl stichinių nelaimių gyveno perkelti savo šalių viduje.⁵ 2019 m. tokia statistika buvo paskelbta pirmą kartą. Nors perkeltųjų dėl gamtinių nelaimių skaičius buvo žymiai mažesnis nei dėl konfliktų (plg.: 45.7 mln.), tendencijos rodo, kad aplinkos sukelti perkėlimai tampa vis didesne problema. 2019 m. pasaulyje įvyko mažiausiai 24.9 mln. perkėlimų dėl gamtinių nelaimių šalių viduje.⁶ Šis skaičius yra tris kartus didesnis už perkėlimų šalies viduje dėl konfliktų ir smurto skaičių.⁷ Kaip pagrindinė perkėlimų priežastis gamtinės nelaimės dominuoja jau daugiau nei dešimtmetį – nuo tada, kai IDMC duomenys apie tokią perkėlimo varomąją jėgą buvo pradėti skelbti.⁸ Vis dėlto, tikėtina, kad realus priverstinės migracijos dėl aplinkos pokyčių šalies viduje mastas yra dar didesnis. Dėl migracijos priežasčių identifikavimo ir kategorizavimo iššūkių, neužfiksuojamo žmonių judėjimo, egzistuojantys duomenys atskleidžia tik dalį visų atvejų. Teisinių apibrėžimų ir duomenų rinkimo spragos taip pat trukdo suprasti, kiek asmenų migruoja į kitas valstybes dėl staigių priverstinio pobūdžio veiksnių (pavyzdžiui, gamtinių nelaimių) ar dėl klimato kaitos kontekste palaipsniui blogėjančių gyvenimo sąlygų, didėjančios rizikos sveikatai ir ekonominei gerovei kilmės šalyse. Klimato ir aplinkos veiksniai dažnai veikia kaip „grėsmių daugiklis“, iš gyvenamosios vietos stumiančius veiksnius ar įtampas ir krizes lemiančius veiksnius sustiprinantis elementas. Pavyzdžiui, dėl pasikartojančių sausrų nunykstant derliui, žmonės traukiasi į miestus ieškoti kitokio pragyvenimo šaltinio, tačiau ten staigi, chaotiška ir nepritekliaus lydima urbanizacija gali sukelti ekonomines, socialines ir politines krizes. Kai kurie mokslininkai įsitikinę, kad ypač stiprios ir ilgos 2007–2010 m. sausras Sirijoje, kurios buvo iššauktos žmogaus veiklos sukeltos klimato kaitos, prisidėjo prie įtampų šalyje kilimo.⁹ Taigi, klimatas kaip kontekstinis faktorius gali paskatinti ir tarptautinę migraciją, ir prisidėti prie žmonių, kuriems reikalinga tarptautinė apsauga, skaičiaus augimo.

Klimato nulemta migracija veikia visą pasaulį, tačiau netolygiai: labiausiai nuo išvardytų fenomenų kenčia Pietų pusrutulio šalys, kurios taip pat turi mažiau resursų pasiruošti ir apsiginti nuo stichinių nelaimių ar pritaikyti savo ekonominę sistemą prie stipresnių nei įprasta sausrų ar liūčių. IDMC duomenimis, iki 2019 m. pabaigos labiausiai nuo gamtinių nelaimių sąlygoto perkėlimo nukentėjusios šalys, kurių viduje persikėlę gyveno daugiau nei 200 tūkst. žmonių,

⁴ Axel Timmermann, Tobias Friedrich, „Late Pleistocene climate drivers of early human migration“. Nature, 538, 2016, 92–95. <https://doi.org/10.1038/nature19365>

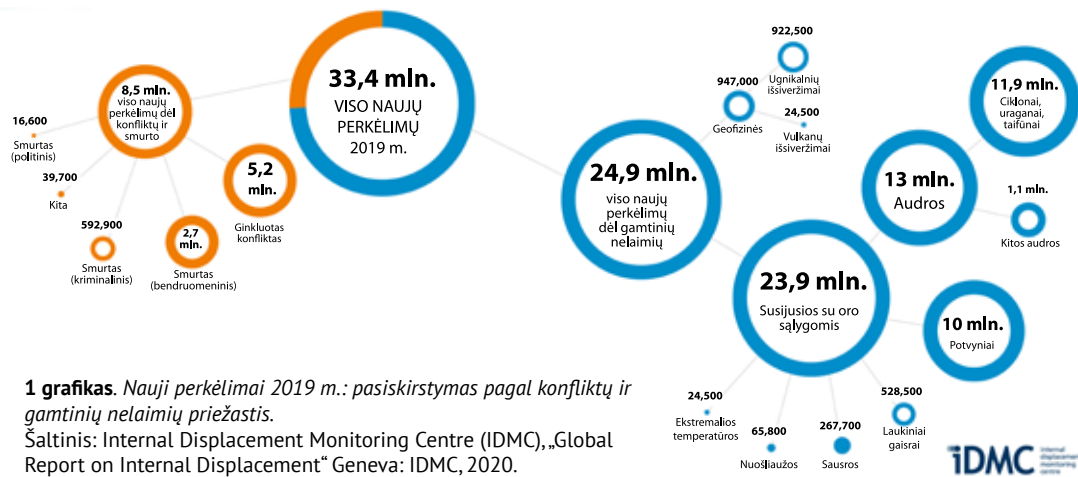
⁵ Dėl stichinių nelaimių, įvykusių 2019 m. arba anksčiau, jeigu yra duomenų, kad asmuo tebebuvo perkeltas.

⁶ Daug perkėlimų yra laikinos evakuacijos ir metų pabaigoje perkeltieji asmenys gali būti grįžę į savo gyvenamąją vietą.

⁷ Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), „Global Report on Internal Displacement“. Geneva: IDMC, 2020.

⁸ Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), „Total annual new displacements since 2003 (Conflict and violence) and 2008 (Disasters)“. IDMC, 2019. <https://www.internal-displacement.org/database/displacement-data>

⁹ Colin P. Kelley, Shahrzad Mohtadi, Mark A. Cane, Richard Seager, ir Yochanan Kushnir, „Climate change and the recent Syrian drought“. Proceedings of the National Academy of Sciences, 2015 kovo 2 d., 201421533; DOI: 10.1073/pnas.1421533112

buvo: Afganistanas (beveik 2 mln. žmonių gyveno perkelti), Indija (beveik 600 tūkst.), Etiopija (beveik 400 tūkst.), Filipinai (virš 360 tūkst.), Sudanas, Pietų Sudanas, Kinija.¹⁰ Didžiausią naujų perkėlimų dėl gamtinių nelaimių skaičių 2019 m. patyrė Indija (virš 5 mln.), Filipinai, Bangladešas ir Kinija (virš 4 mln.). JAV 2019 m. pasiekė beveik 1 mln. perkėlimų skaičių dėl stichinių nelaimių.¹¹

Sunkiausios pasekmės tenka pažeidžiamiausioms visuomenės grupėms – tiems žmonėms, kurie neturi finansinių ir socialinių išteklių savanoriškai persikelti į geresnes vietas gyventi (taip pat – perkelti priklausomus asmenis, pavyzdžiui, vaikus) arba apsaugoti savo namus, kurie dėl ekonominių, socialinių, kultūrinių barjerų negali lengvai migruoti, keisti gyvenimo būdą, profesiją, galiausiai, užsitikrinti maisto bei pajamų, nepaisant aplinkos ir socioekonominių pokyčių.¹²

Prognozuojama, kad klimato migracija ateityje tik intensyvės.¹³ Neseniai paskelbtais Pasaulio banko atlikto tyrimo duomenimis, vien trijuose pasaulio regionuose – Afrikoje į pietus nuo Sacharos dykumos, Pietų Azijoje ir Lotynų Amerikoje – iki 2050 m. 143 milijonai žmonių bus priversti migruoti šalių viduje dėl lėtinių ir negrįžtamų klimato kaitos padarinių, jei nebus imtasi skubių ir aktyvių kovos su klimato kaita veiksmų.¹⁴ Be to, klimato kaita gali paskatinti ir kitų formų priverstinę migraciją. Pastebima, kad dėl ekologinių priežasčių atsiradęs maisto ar gamtinių išteklių stygius gali sukurti ar paaštrinti konfliktus.¹⁵

Klimato kaitos padariniams tampant vis ryškesniems bei užimant vis svarbesnę poziciją viešajame bei politiniame diskursuose, klimato pokyčių iššaukta migracija, mažai nagrinėta Šaltojo karo metais, sulaukia vis daugiau akademinės bendruomenės, tarpvyriausybinių organizacijų ir individualių valstybių institucijų dėmesio.¹⁶ Daugėja pastangų apskaičiuoti, prognozuoti bei pasirengti žmonių judėjimui, sukeltam su klimato kaita susijusių reiškinių, tokių kaip kylantis jūros lygis, gaisrai, potvyniai, sausros, tarša ir kt.

Didesnį visuomenės ir politikos formuotojų dėmesį klimato migracijai lėmė ir 2015 m. paskelbta Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi darbotvarkė ir jos darnaus vystymosi tikslai (DVT), pasižymintys horizontalumu. Naujoji darbotvarkė sudarė sąlygas formuoti integresnę, į klimato kaitos ir migracijos sąsajas atsižvelgiančią politiką. Praėjus penkeriems metams po darbotvarkės sukūrimo, šiame leidinyje apžvelgiami pagrindiniai globalios klimato migracijos keliami iššūkiai ir tarptautinės iniciatyvos, kuriomis siekiama geriau pasiruošti klimato kaitos iššauktam žmonių judėjimui bei užtikrinti dėl su klimato kaita susijusių reiškinių perkeltų asmenų teises. Šios studijos paskutinėje dalyje apžvelgiamas Lietuvos atsakas į klimato migracijos keliamus iššūkius trečiojoje šalyje, įvertinamos Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politikos kryptys ir galimybės prisidėti prie tarptautinių klimato migracijos keliamų iššūkių sprendimų ateityje.

¹⁰ Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), „2019 internal displacement figures by country“. IDMC, 2019. <https://www.internal-displacement.org/database/displacement-data>

¹¹ Ibid.

¹² Emily Wilkinson et al., „Climate change, migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development.“ London: Overseas Development Institute, 2016. <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/11144.pdf> [žiūrėta 2020-07-26]

¹³ Ibid.

¹⁴ Kumari Rigaud et al., „Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration.“ Washington, DC: The World Bank, 2018.

¹⁵ Dina Ionesco, Daria Mokhnacheva ir François Gemenne, „Atlas of Environmental Migration.“ Abingdon: Routledge, 2017.

¹⁶ Ibid.

„Klimato pabėgėliai“ tarptautinės teisės kontekste

Konvencija
dėl pabėgėlių
statuso ir susiję
tarptautiniai
susitarimai

Sąvoka „pabėgėlis“ tarptautinės teisės kontekste pirmą kartą pavartota 1951 m. Jungtinių Tautų (JT) Konvencijoje dėl pabėgėlių statuso.¹⁷ Šis teisinis dokumentas įpareigoja susitariančias šalis suteikti prieglobstį žmonėms, kurie turi pagrįstą baimę būti persekiojami dėl rasės, religijos, pilietybės, politinių įsitikinimų arba priklausymo tam tikrai socialinei grupei; negali kreiptis pagalbos ir naudotis tos šalies teisine gynyba; arba neturi atitinkamos pilietybės ir, būdami už šalies, kuri buvo jų gyvenamoji vieta, ribų, negali arba turi pagrindo bijoti į ją grįžti.

Kiekviena šalis, įsipareigojanti priimti pabėgėlius, šį statusą suteikia remdamasi savo vidiniais įstatymais. Toks sprendimas teisiškai apginti dėl karo migruojančius asmenis atsirado dėl žymiai padidėjusių migracijos srautų Antrojo pasaulinio karo kontekste, kuomet naujai priimta JT Chartija pabrėžė kiekvienos šalies teritorinę ir politinę nepriklausomybę. 1951 m. Konvencijoje minimas „pabėgėlio“ apibrėžimas buvo stipriai orientuotas į kiekvienos valstybės, kaip vientisos suverenios teritorijos, sienos kirtimą. Buvo siekiama ne tik suvaldyti dėl karo migruojančių žmonių srautus ir tuo pačiu užtikrinti kiekvienos šalies teritorinį vientisumą suteikiant teisę valstybei pačiai priimti nuo karo bėgančius asmenis, bet ir pasiruošti būsimoms migracijos bangoms dėl kylančios Šaltojo karo įtampos. Vis dėlto, šio dokumento atsiradimas kėlė dar didesnę politinę įtampą tarp Rytų ir Vakarų politinių režimų, kadangi Konvencijoje minimos situacijos, tokios kaip persekiojimas dėl politinių įsitikinimų ar priklausymo socialinei grupei, buvo vertinamas kaip tiesioginė kritika Sovietų Sąjungos ir jos sąjungininkų vykdomai vidinei politikai.¹⁸

Pažymėtina, kad Konvencija buvo taikoma tik asmenims, palikusiems savo gyvenamąją vietą iki 1951 m. sausio 1 d. dėl su karu susijusių priežasčių.¹⁹ Tačiau 1967 m. patvirtintas Protokolas dėl Pabėgėlių statuso įgaliojo susitariančias šalis sekti kintančias pabėgėlių bei migracijos tendencijas ir išplėti termino „pabėgėlis“ reikšmę, įtraukiant kiekvieną asmenį, priverstinai palikusį savo nuolatinę gyvenamąją vietą dėl diskriminacinių priežasčių, susijusių su persekiojimu, pavojumi gyvybei ir asmens saugumui.

Rekomendacinio
pobūdžio
dokumentuose

Dėl akivaizdžių klimato kaitos pasekmių apibrėžimas „klimato pabėgėlis“ tarptautinės teisės kontekste nuskamba vis dažniau. Dar 1985 m. JT Aplinkos apsaugos programos (JTAP) tyrėjas Essam'as El-Hinnawi's apibūdino „klimato pabėgėlį“ kaip asmenį, priverstą palikti savo gyvenamąją vietą visam laikui arba laikinai dėl aplinkos pokyčių, sukeltų žmogaus arba gamtos reiškinių, lemiančių neigiamą poveikį žmogaus gyvybei, sveikatai arba gyvenimo kokybei.²⁰ Šis apibūdinimas nėra oficialiai pripažintas teisinis terminas, tačiau plačiai paplito praktikoje, norint pritaikyti „klimato pabėgėlio“ apibrėžimą nacionalinėse ir viršnacionalinėse sistemose.²¹

Kadangi „klimato pabėgėliai“ neretai keičia savo gyvenamąją vietą migruodami tik vidinėje šalies teritorijoje, tokia migracija galėtų būti analizuojama pagal vieną žymiausių 1998 m. JT dokumentų „Pagrindiniai principai dėl vidinio perkėlimo“,²² kuris užtikrina teises asmenims,

¹⁷ Jungtinių Tautų Konvencija dėl Pabėgėlių statuso, 1951 m. liepos 28 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.32581>

¹⁸ Chatham House, „The Refugees Convention: why not scrap it?“. Diskusijos santrauka tarptautinės teisės grupėje, 2005 Spalio 20 d., 2, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/International%20Law/1p201005.pdf>

¹⁹ JT Konvencija, 1 (B) (1) Straipsnis.

²⁰ Jane McAdam, „Climate Change, Forced Migration, and International Law.“ Oxford: Oxford Scholarship Online, 2012, 39.

²¹ Joseph Kweku Assan ir Therese Rosenfeld, „Environmentally induced migration, vulnerability and human security: consensus, controversies and conceptual gaps for policy analysis.“ Journal of International Development, 24, 2012, 1048, <https://onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.ub.unimaas.nl/doi/epdf/10.1002/jid.2886>

²² United Nations Commission on Human Rights, „Guiding Principles on Internal Displacement“ 1998. <https://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html>

Pagrindinių žmogaus teisių užtikrinimas

priverstiems migruoti iš savo gyvenamųjų vietų į kitas teritorijas nekertant išorės sienų, dėl ginkluoto konflikto, smurto ir žmogaus teisių pažeidimų.²³ Nors minėtas dokumentas yra rekomendacinio pobūdžio, pasak Europos Tarybos, jis galėtų tapti puikiu pavyzdžiu tolimesniam teisinio reguliavimo dėl klimato kaitos užtikrinimo procesui.²⁴

Afrikos Sąjunga pritaikė JT teikiamus rekomendacinius principus dėl valstybės teritorijoje vykstančios migracijos ir 2009 m. priėmė Kampalos konvenciją,²⁵ įgalinančią susitariančias regiono valstybes užtikrinti apsaugą ir pagalbą žmonėms, priverstiems migruoti dėl klimato kaitos ar žmogaus veiklos sukeltų žalingų pokyčių.²⁶

Nors terminas „klimato pabėgėliai“ dar nėra teisiškai įtvirtintas tarptautiniame kontekste, svarbu paminėti, kad problemas, su kuriomis susiduria asmenys, migruojantys dėl su klimato kaita susijusių priežasčių, kelia iššūkius ir iš žmogaus teisių perspektyvos. Kiekvienas žmogus gimsta su fundamentaliomis teisėmis ir laisvėmis, kurios yra užtikrintos tarptautinės teisės dokumentuose, tarp jų – Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (VŽTD) ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje. Tokiu atveju, dėl klimato kaitos sukeltos žalos priverstinai perkeltiems asmenims galėtų būti užtikrinta pagalba remiantis ir žmogaus teisių reikalavimais, pavyzdžiui, pagal VŽTD 25 straipsnį, kuris suteikia teisę į žmogaus ir jo šeimos gerovę, sveikatą, pakankamą pragyvenimo lygį (įskaitant būtinas socialines paslaugas) bei teisę į apsaugą netekus pragyvenimo šaltinio nuo žmogaus nepriklausančiomis aplinkybėmis.²⁷

Reikšmingas signalas, kad klimato sukeltos pasekmės gali tapti teisiniu pagrindu suteikti prieglobstį, buvo 2019 m. JT Žmogaus teisių komiteto išreikšta pozicija sprendžiant Ioane'o Teitioti'o skundą dėl prieglobsčio nesuteikimo ir deportacijos į jo pilietybės šalį Kiribatį, kur jis teigė susiduriantis su konfliktais dėl žemės ir sunkumais gauti geriamo vandens dėl klimato kaitos pasekmių. Komitetas pažymėjo, kad, nors Teitioti'o deportacija nebuvo neteisėta, nes jo gyvybei nekilo jokia staigi grėsmė, vis dėlto klimato kaita galėtų būti klasifikuojama kaip aplinkybė, kelianti pavojų gyvybei, ir pritaikyta didelės svarbos situacijose, tokiose kaip kankinimas, persekiojimas ar diskriminacija.²⁸

Teisinio apibrėžtumo problemos

Svarbu paminėti, kad akademikai nesutaria dėl sąvokos „klimato pabėgėlis“ ir 1951 m. JT Konvencijos „pabėgėlio“ sąvokos pritaikymo klimato migracijos situacijose. Pagal Konvenciją, pabėgėlis yra asmuo, prašantis prieglobsčio už šalies, kurioje gyveno, ribų, tačiau „klimato pabėgėliai“ gali judėti ir dažnai lieka tos pačios šalies teritorijoje.²⁹ Kita aktuali problema, su kuria susiduria šis apibrėžimas, yra ta, kad situacijos, kuomet žmogus turi teisę įgyti pabėgėlio statusą svetimoje šalyje, apima tik įvykius, kuriuose figūruoja pagrįstas pavojus gyvybei arba sveikatai dėl diskriminacinio pobūdžio priežasčių.³⁰ Konvencijoje įvardijamos situacijos, tokios kaip kankinimas arba persekiojimas, tačiau klimato pokyčių sukeltos nelaimės neminimos. Nėra sutariama, kokios teisės ir pagalba turėtų būti užtikrinta asmenims ilgalaikės ir trumpalaikės klimato migracijos atvejais.

²³ Dmitry V. Ivanov ir Damir K. Bekyashev, „Environmental Migration in International Law.“ Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2016, 63-64.

²⁴ Joanna Apap, „The concept of 'climate refugee': Towards a possible definition“ (PE 621.893). European Parliamentary Research Service, 2019, 6. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI\(2018\)621893_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI(2018)621893_EN.pdf)

²⁵ African Union, Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa (Kampala Convention), 2009 m. spalio 23 d. <https://www.unhcr.org/4ae9bede9.html>

²⁶ Apap, 6.

²⁷ Christel Cournil, „The Question of the Protection of 'Environmental Refugees' from the Standpoint of International Law“ In d'Etienne Piguet, Antoine Pécoud ir Paul de Guchteneire (red.), Migration and Climate Change. UNESCO Publishing/Cambridge University Press, 2011, 359-386. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1994357>

²⁸ Mitja Kopal, „UN landmark case for people displaced by climate change“. Amnesty International, 2020 sausio 20 d. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/01/un-landmark-case-for-people-displaced-by-climate-change/>

²⁹ McAdam, 43.

³⁰ Greg Philo et al., „Bad News for Refugees.“ London: Pluto Press, 2013, 13-14.

Nėra sutariama dėl teorinio sąvokos „klimato pabėgėlis“ pagrindo. Pasak tyrėjo E. El-Hinnawi'o, dėl klimato pokyčių klimato migrantai gali būti klasifikuojami kaip: 1) asmenys, kurie laikinai turi pakeisti savo gyvenamąją teritoriją dėl gamtos nelaimių, 2) asmenys, kurie visam laikui turi pakeisti savo gyvenamąją vietą dėl drastiškų gamtos pokyčių, ir 3) asmenys, migruojantys dėl pastebimai ryškėjančių gamtos pokyčių. Deja, šis ir panašūs klasifikavimai kelia komplikotas ir teisiškai neapibrėžtas situacijas, kai subjektai yra priversti išvykti iš savo gyvenamosios vietos dėl tiesiogiai žmonių veiklos sunaikintos gyvenamosios aplinkos, pavyzdžiui, karo konfliktų,³¹ ar dėl tarpusavyje susijusių socio-ekonominių ir klimato kaitos priežasčių.³²

Tarptautinių teisės aktų ir rekomendacijų interpretacijos jau dabar gali būti naudojamos priverstinės klimato migracijos situacijose, tačiau šios sąvokos įteisinimas tarptautiniame dokumente leistų užtikrinti efektyvesnę tiesioginę teisinę apsaugą ir pagalbą nukentėjusiems nuo klimato kaitos padarytos žalos.³³

Europos Sąjungos teisėje sąvoka „klimato pabėgėlis“ nėra apibrėžta ir tiesiogiai neįpareigoja valstybių narių pasirūpinti nuo klimato pokyčių padarytos žalos nukentėjusiais asmenimis, tačiau įgyvendinus tam tikrus pokyčius keli teisės aktai galėtų imponuoti tokio pobūdžio pagalbą asmenims, priverstiems pakeisti savo gyvenamąją vietą dėl ekologinių problemų.

ES Tarybos direktyva „Dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo pabėgėliams ar asmenims, kuriems reikalinga tarptautinė apsauga, jų statuso ir suteikiamos apsaugos pobūdžio būtiniausių standartų“³⁴ įgalina valstybes nares užtikrinti pagalbą pabėgėliams pagal 1951 m. JT Konvenciją, tačiau, jei trečiųjų šalių imigrantas nėra pripažįstamas kaip pabėgėlis, ES šalys nėra įpareigotos to padaryti.³⁵ Tokiu atveju, jei asmuo nėra kvalifikuojamas kaip pabėgėlis pagal 1951 m. JT Konvenciją, t. y. priverstas palikti savo gyvenamąją vietą dėl diskriminacinio pobūdžio priežasčių ar persekiojimo veiksmų, ES valstybės narės turi kompetenciją nuspręsti dėl imigranto pasilikimo šalyje ir kitos būtinos pagalbos, remdamosi nacionaliniais teisės aktais. Direktyvoje apibūdinamas žalos kriterijus aprėpia tik gyvybei gresiantį pavojų, kai asmeniui gresia mirties bausmė, kankinimas ar kitos jo gyvybei pavojų keliančios situacijos. Kol kas ES Teisingumo teismas nėra interpretavęs kankinimo ar pavojaus gyvybei trečiojoje šalyje kaip su klimato pokyčiais galimai susijusios problemos, ir 2009 m. nuosprendžiu patikslino,³⁶ kad ginkluotas konfliktas yra vienintelė situacija, kurioje gali kilti rimta grėsmė asmens saugumui ir gyvybei, taip pateisinant žalos principo kriterijų.³⁷

Kitas ES teisinis instrumentas, potencialiai galintis reguliuoti klimato migraciją ir užtikrinti būtiną pagalbą, yra Europos Sąjungos Tarybos direktyva „Dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą“.³⁸ Direktyvos tikslas yra užtikrinti platesnę apsaugą ne tik teritorijose, kuriose vyksta ginkluoti konfliktai, esantiems žmonėms, bet ir situacijose, kai jų teisės ir

³¹ Diane C. Bates, „Environmental Refugees? Classifying Human Migrations Caused by Environmental Change.“ *Population and Environment*, 23, 2002, 469, <https://www.jstor.org/stable/27503806?seq=1>

³² Assan ir Rosenfeld, 1049.

³³ Jahid Hossain Bhuiyan ir M. Rafiqul Islam (red.), „An Introduction to International Refugee Law.“ Leiden: Martinus Nijhoff, 2013, 231.

³⁴ Europos Parlamentas ir Europos Sąjungos Taryba, 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/95/ES dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų, vienodo statuso pabėgėliams arba papildomą apsaugą galintiems gauti asmenims ir suteikiamos apsaugos pobūdžio reikalavimų, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0095&from=EN>

³⁵ Margit Ammer et al., „Time to act: How the EU can lead on climate change and migration.“ (D/2012/11850/3). Brussels: Heinrich-Böll-Stiftung, 2014, 30.

³⁶ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2009 m. vasario 17 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje Nr. C-465/07, Meki Elgafaji, Noor Elgafaji v Staatssecretaris van Justitie, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-465/07>

³⁷ European Parliament Directorate-General for Internal Policies, „Climate Refugees: Legal and policy responses to environmentally induced migration“ (PE 462.422). Brussels: Policy Department C - Citizens' Rights and Constitutional Affairs, 2011, 50-52. https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL-LIBE_ET%282011%29462422

³⁸ Europos Sąjungos Taryba, 2001 m. liepos 20 d. Tarybos direktyva 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055>

³⁹ Ten pat, 2 straipsnis, c dalis.

laisvės yra ar bus pažeidžiamos arba sistemingai pažeidinėjamos.³⁹ Atsižvelgiant į direktyvos panaudojimą, svarbu paminėti, kad šis dokumentas suteikia tik laikinąją apsaugą migrantams iš trečiųjų šalių ir siekia reguliuoti tik didelius migracijos į ES srautus. Iki šiol direktyva dar nebuvo aktyvuota, o tam, kad tai įvyktų, reikia plataus politinio bendradarbiavimo ir sutarimo tarp valstybių bei ES institucijų.⁴⁰

Europos Tarybos veiksmai

Nors sąvokos „klimato pabėgėlis“ ar jos atitiktis nėra oficialiuose ES teisės aktuose, Europos Taryba, atsižvelgdama į vis labiau ryškėjantį poreikį, 2019 m. išleido rezoliuciją dėl klimato pabėgėlių teisinio statuso,⁴¹ kuri skatina valstybes nares imtis teisinių ir politinių priemonių su klimato kaita susijusių problemų skubiam identifikavimui ir efektyviam sprendimui.⁴²

ES valstybių narių teisinės praktikos sprendžiant „klimato pabėgėlių“ pritaikymo klausimą

Teisinės normos, susijusios su „klimato pabėgėlių“ apsauga, ir pats teisinis terminas egzistuoja kai kurių ES valstybių narių nacionaliniuose teisės aktuose; jais apibrėžiamos klimato kaitos iššauktos priverstinės migracijos situacijos bei užtikrinama humanitarinė pagalba nukentėjusiems asmenims. Pavyzdžiui, Belgijoje tokios situacijos teisiškai gali būti interpretuojamos kaip neįprastos aplinkybės, leidžiančios asmeniui prašyti prieglobsčio Belgijoje dėl gamtos reiškinių sukeltų nelaimių jo kilmės šalyje.⁴³ Suomijoje laikinoji pagalba ir prieglobstis gali būti suteikiamas asmenims, neišpildantiems JT 1951 m. Konvencijos pabėgėlio statuso sąlygų, jeigu asmuo negali grįžti į savo gyvenamąją teritoriją dėl ginkluotų konfliktų arba didelių gamtinių nelaimių.⁴⁴ Danijoje apsauga garantuojama moterims ir šeimoms su nepilnamečiais vaikais, jeigu jų gyvenamojoje vietoje dažnai pasireiškia sausros arba maisto produktų stygius.⁴⁵

Lietuvoje tokios situacijos galėtų būti interpretuojamos pagal LR įstatymą dėl užsieniečių teisinės padėties, kuomet asmeniui suteikiama papildoma apsauga ir leidimas laikinai pasilikti Lietuvos Respublikoje dėl humanitarinių priežasčių, tokių kaip pagrįsta baimė būti kankinamam, iškilusi grėsmė gyvybei ir sveikatai ginkluoto konflikto metu, arba kai susidaro sąlygos sistemingiems žmogaus teisių pažeidimams.⁴⁶ Tačiau šiame įstatyme tiesiogiai gamtos reiškinių sukelta migracija nėra konkrečiai identifikuota.

⁴⁰ European Parliament Directorate-General for Internal Policies, 54-55

⁴¹ Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 2307 on a legal status for „climate refugees“, 2019 spalio 3 d. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28239&lang=en>

⁴² Annabelle Roig Granjon (UNHCR), „Refugee law & international protection in the context of disasters & climate change.“ Pranešimas konferencijoje „Climate refugees – from understanding to addressing this challenging phenomenon“. European Economic and Social Committee (EESC), Briuselis, 2020 kovo 11 d., <https://www.eesc.europa.eu/en/agenda/our-events/events/climate-refugees/presentations>

⁴³ European Parliament Directorate-General for Internal Policies, 57

⁴⁴ Dominik Hangartner ir Matti Sarvimäki, „Dealing with the Refugee Crisis: Policy Lessons from Economics and Political Science“. 2017, 10. <https://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/wordpress/wp-content/uploads/2017/04/dealing-with-the-refugee-crisis-policy-lessons-from-economics-and-political-science.pdf>

⁴⁵ Cournil, 366.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Seimas, Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, 2004-04-29 (Suvestinė redakcija nuo 2020-02-01), Nr. IX-2206, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/t/TAD/TAIS.232378?%20fwid=q8i88m808>

Tarpvyriausybių organizacijų praktinis atsakas

Tarptautiniame lygmenyje nėra jokios bendros sistemos, kuria būtų galima teikti politines gaires atsakui į nepalankių klimato kaitos reiškinių keliamus socialinius iššūkius, susijusius su migracija ir priverstiniu žmonių perkėlimu. JT Darnaus vystymosi darbotvarkėje iki 2030 m. didžioji dalis visų 17-os darnaus vystymosi tikslų (DVT) yra tiesiogiai ar kompleksiskai susiję su migracija, o tikslas 10.7 numato tvarkingą, saugią, reguliarią ir atsakingą migraciją, įskaitant suplanuotą ir gerai suvaldytą migracijos politiką, kaip vystymosi priemonę.⁴⁷ Nors migracijos ryšys ir klimato kaita joje nėra atskirai įvardytas, 2030 darbotvarkė ir DVT horizontalumas sudaro sąlygas susieti migraciją ir klimato kaitos procesus analitiškai, atsižvelgiant į procesų integralumą migracijos ir klimato kaitos politikos formavime ir praktiniame įgyvendinime ateityje.

Vidinei klimato migracijai skirtoje 2018 m. ataskaitoje Pasaulio bankas pažymi, kad, jo nuomone, dar galima spėti išvengti klimato migracijos virtimo politine ir socialine krize, jei staigiai ir efektyviai bus imtasi adaptacijos klimato kaitai priemonių stiprinimo. Ataskaitoje įspėjama, kad klimato kaitos pasekmės vis intensyviau pradės ryškėti po 2050 m., kuomet klimato migracija taps dideliu politiniu, socialiniu ir ekonominiu iššūkiu, jei iki to laiko nebus imtasi deramų veiksmų.

Skatinant savanorišką migraciją iš rizikos vietų galima išvengti staigaus priverstinio perkėlimo. Atsakingai suvaldyta ir paremta darnios vystymosi politikos bei tikslingų investicijų, tai gali būti praktiška klimato kaitos adaptacijos strategija. Holistinis migracijos procesų valdymas taip pat turėtų įtraukti didesnę dalį gyventojų į produktyvias ir klimatui atsprias darbo rinkas bei užtikrinti tinkamą užimtumo ir švietimo prieinamumą stiprinant bendruomenių pasirengimą galimoms nelaimėms bei gerinant sąlygas greitesniam atsigavimui po jų.

JT atsakas

JT Bendrojoje klimato kaitos konvencijoje (angl. *UNFCCC*) migracija, žmonių perkėlimas ir planuojamas perkėlimas yra įtrauktas kaip klimato rizikos valdymo klausimas, susijęs su klimato kaitos adaptacija bei nuostolių ir žalos mažinimu. Žmonių mobilumas dėl klimato kaitos buvo tikslingai adresuotas 21-oje UNFCCC šalių konferencijoje (angl. *COP21*), kurios metu Varšuvos tarptautinio klimato kaitos poveikio sukeltų nuostolių ir žalos mechanizmo komiteto buvo paprašyta sukurti darbo grupę siekiant plėtoti integruoto požiūrio migracijos dėl ekologinių priežasčių prevenciją.

Pirmajame darbo grupės etape tarptautinei bendruomenei buvo paruoštos išsamios rekomendacijos dėl strategijos,⁴⁸ siekiant sumažinti priverstinį žmonių perkėlimą ar jo išvengti. Rekomendacijos apėmė duomenų rinkimą, tyrimus, rizikos analizę, įskaitant bendruomenės dalyvavimą ir duomenų dalijimąsi stiprinant regioninį ir tarpvalstybinį bendradarbiavimą; pasirengimo nelaimėms stiprinimą; strateginio atsako į migraciją dėl klimato kaitos įtraukimą į nacionalinį planavimą; saugios, reguliarios žmonių migracijos palengvinimą; paramos teikimą (finansai, technologijos, gebėjimų stiprinimas) nukentėjusioms bendruomenėms. Antrajame etape, prasidėjusiame 2019 m., vykdomas rekomendacijų įgyvendinimas, šalių kompetencijų kėlimas, rekomendacijų integravimas į skirtingus projektus, duomenų rinkimas ir gerųjų praktikų viešinimas.

⁴⁷ International Organisation for Migration, „Migration and the 2030 Agenda.“ Geneva: IOM, 2018.

⁴⁸ UNFCCC WIM Task Force on Displacement, „Report of the Task Force on Displacement“, 2018, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/10a1.pdf>

Rekomendacijų įgyvendinimas vykdomas bendradarbiaujant su kitomis suinteresuotomis šalimis, įskaitant JT organizacijas – Tarptautinę migracijos organizaciją (angl. *International Organization for Migration / IOM*), JT Pabėgėlių agentūrą (angl. *United Nations High Commissioner for Refugees / UNHCR*) ir JT Biurą nelaimių rizikos mažinimui (angl. *United Nations for Disaster Reduction / UNDRR*).

JT Pabėgėlių agentūra (UNHCR)

JT Pabėgėlių agentūros vaidmuo sprendžiant su klimato pokyčiais ir stichinėmis nelaimėmis susijusius žmonių perkėlimus apima keturias pagrindines sritis:

1. Teisinių konsultacijų, gairių ir normų, skirtų pagerinti perkeltų žmonių teisių apsaugą, kūrimas.
2. Politikos nuoseklumo skatinimas siekiant užtikrinti, kad perkėlimo klausimai būtų integruoti į atitinkamas sritis.
3. Tyrimai, skirti užpildyti spragas, stiprinant operatyvinę ir politinę veiklą.
4. Veikla klimato kaitos ar stichinių nelaimių paveiktose vietose, skirta spręsti vidinius ir tarpvalstybinius žmonių perkėlimus; sumažinti pabėgėlių gyvenviečių poveikį aplinkai ir užtikrinti tvarų reagavimą į perkėlimą; rizikos mažinimo veikla ir kitos priemonės, kurios gali prisidėti prie pastangų išvengti, sumažinti ir atsakyti į žmonių perkėlimo problemą.
 - UNHCR vadovauja JT agentūrų, NVO ir tarptautinių organizacijų tinklui „Global Protection Cluster“, kuris, pakviestas intervencijai, padeda priverstinai perkeltiems ir negalintiems sugrįžti namo asmenims savo šalies viduje atsiųsdamas kritinės padėties komandas ir suteikdamas konkrečią paramą: registracijos, dokumentacijos, šeimos sujungimo ir pastogės suteikimo, pagrindinės higienos ir maitinimo paslaugas.

Jungtinių Tautų Biuras nelaimių rizikos mažinimui (UNDRR)

UNDRR koordinuoja nelaimių prevenciją ir užtikrina JT sistemos bei regioninių organizacijų darnų bendradarbiavimą dėl nelaimių mažinimo socialinėje, ekonominėje ir humanitarinėje srityse. Biuro veikla yra apibrėžta pagal 2015 m. JT šalių narių priimtą Sendai nelaimių rizikos mažinimo programą (angl. *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction*), pagal kurią pirmą kartą tarptautinė bendruomenė gali sistemingai apžvelgti visuotinę pažangą mažinant nelaimių riziką. UNDRR vykdo Sendai programos įgyvendinimą ir jos apžvalgą, plėtoja tolimesnius veiksmus derinant su kitomis tarptautinėmis priemonėmis, tokiomis kaip Darbotvarkė 2030 ir jos DVT bei Paryžiaus susitarimas dėl klimato kaitos.

Migracija ir priverstinis perkėlimas yra tiesiogiai susiję su stichinių nelaimių keliamais socialiniais iššūkiais, kuriuos spręsti siekia Sendai programos tikslai: sumažinti nukentėjusių žmonių skaičių visame pasaulyje; sumažinti tiesioginius ekonominius nuostolius; mažinti svarbios infrastruktūros ir pagrindinių paslaugų, įskaitant sveikatos ir švietimo įstaigas, trikdymą plėtojant jų atsparumą; skatinti nacionalines strategijas; reikšmingai sustiprinti tarptautinį bendradarbiavimą su Globaliųjų Pietų šalimis teikiant paramą jų 2030 m. darbotvarkės nacionalinių veiksmų įgyvendinimui; didinti perspėjimo sistemų ir informacijos apie nelaimių riziką prieigą.⁴⁹ Nors Sendai programa jau įtraukė daugiau šalių nei prieš ją egzistavusi 2005–2015 m. Hyogo programa, abejojama, ar išsikelti tikslai bus pasiekti iki programos pabaigos 2030 m., turint omenyje ribotą programos finansavimą bei pastebimą valstybių politinės valios trūkumą.⁵⁰

⁴⁹ United Nations Office for Disaster Risk Reduction, „Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030.“ Geneva: UNDRR, 2015.

⁵⁰ Mami Mizutori, „Reflections on the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction: Five Years Since Its Adoption.“ *International Journal of Disaster Risk Science*, 11, 2020, 150.

Siekiant švelninti nelaimių nuostolius, UNDRR veikla apima ir tarpvalstybinio bendradarbiavimo skatinimą perkėlimų rizikai mažinti. Siekdamas informuoti apie žmonių perkėlimo dėl stichinių nelaimių pobūdį ir apimtį, biuras kooperuoja su valstybėmis ir kitomis institucijomis ar organizacijomis. Priimant ir plėtojant sistemas, kurios renka, analizuoja ir dalijasi duomenimis apie perkėlimą, siekiama, kad nelaimių rizika būtų suprantama visais jos aspektais, atsižvelgiant ir į pažeidžiamas socialines grupes. Šalys yra raginamos keisti duomenimis apie žmonių, kurių namus sunaikino nelaimės, skaičių ir procentą gyventojų, apsaugotų nuo nelaimių vykdant prevencinę evakuaciją; informacija apie rizikos ir padarinių įvertinimus, išankstinio perspėjimo sistemas, pasirengimo ir reagavimo planus bei plataus pobūdžio planus, susijusius su klimato pokyčiais, nelaimių rizikos mažinimu ir plėtra.⁵¹

UNDRR bendradarbiauja su partneriais pasauliniu, regioniniu ir nacionaliniu lygmenimis siekiant integruoti nelaimių rizikos mažinimą į visuotinį saugios, tvarkingos ir reguliarios migracijos susitarimą, kurio tikslas – sumažinti neigiamus bei struktūrinius veiksnius, dėl kurių žmonės yra priversti palikti savo kilmės šalį. Susitarime išdėstyti 23 tikslai, kaip visapusiškai optimizuoti migracijos naudą, kartu sprendžiant jos riziką ir iššūkius, įskaitant ir problemas, susijusias su klimato kaita. Tekste nurodoma, kad, siekiant sumažinti neigiamus migracijos katalizatorius paveiktuose regionuose, reikia teikti pirmenybę prisitaikymo prie klimato pokyčių ir atsparumo priemonėms. Taip pat pripažįstama, kad kai kuriais atvejais migrantų adaptacija tuose regionuose ar grįžimas gali būti neįmanomas, ir paminėtas poreikis apsvarstyti planuojamą perkėlimą ir jo sąlygų lengvinimą. Šiuo susitarimu taip pat įsipareigojama tarptautiniam ir regioniniam bendradarbiavimui nelaimių atvejais.

Dirbdama keturiose plačiose srityse migracijos valdyme (migracija ir plėtra, migracijos palengvinimas, migracijos reguliavimas ir priverstinės migracijos sprendimas), nuo 2009 m. IOM savo veikla įsitraukė į tarptautinės politikos procesus formuojant skirtingų politikos sričių, susijusių su migracijos dėl klimato kaitos priežastimis, integracijos skatinimą. Organizacija tiesiogiai prisidėjo rengdama duomenų rinkimo ir viešinimo, techninės ekspertizės ir komunikacijos kampanijas.

IOM tikslai valdant su klimato kaita susijusią migraciją yra: kiek įmanoma užkirsti kelią aplinkos veiksnių lemiamai priverstinei migracijai; priverstinės migracijos atveju teikti pagalbą ir apsaugą paveiktiems gyventojams ir ieškoti ilgalaikių jų padėties gerinimo sprendimų; švelninti migracijos sąlygas kaip prisitaikymo prie klimato pokyčių strategiją ir stiprinti paveiktų bendruomenių atsparumą. Tvarus vystymasis yra laikomas pamatiniu šių tikslų įgyvendinimo metodu, parodant, kad migracija dėl aplinkos pablogėjimo ir klimato pokyčių neturi būti „paskutinės išeities“ sprendimas, o verčiau teigiamų pokyčių katalizatorius.

⁵¹ UN Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR), „Disaster Displacement“, 2020, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/70278_disasterdisplacementv08.pdf

Šiuo metu ES neturi gerai struktūrizuotos normatyvinės sistemos, kurioje būtų nagrinėjamos įvairios su klimatu ir aplinka susijusios migracijos formos. Dėl šios priežasties nuosekli, vieninga migracijos ir perkėlimų politika nėra vykdoma. Kol kas ES atsakas į migraciją dėl klimato kaitos yra rezervuotas ir atsargus.⁵² Nors diskusijos dėl su aplinka susijusios migracijos formų pasiekia ES institucijas, be žaliųjų politinių partijų bloko iniciatyvos ši tema nėra dažnai įtraukiama į Europos parlamento dienotvarkę. Iššūkiai, kylantys dėl žmonių perkėlimo iš gyventi netinkamų vietų, nėra svarstomi kaip prioritetinga problema Europos Komisijoje.

Komisijos tarnybų darbinis dokumentas „ES strategijos klimato kaitos adaptacijai“⁵³ yra naujausias ES projektas, skirtas pateikti daugelio klimato adaptacijai svarbių iniciatyvų, kurių ES jau imasi įvairiose politikos srityse, rinkinį ir analizuoti vykstančius debatus dėl politinio atsako ES ir tarptautiniu lygiu. Šio dokumento priedas „ES strategija klimato kaitos adaptacijai“ tapo svarbiu žingsniu formuojant darnų ES atsaką su klimatu susijusiai migracijai. Juo pradėtos diskusijos dėl ryšių tarp migracijos, aplinkos būklės prastėjimo ir klimato kaitos, suteiktos tyrimo apžvalgos ir dabartiniai duomenys. Dokumente išskirtos dvi kryptis, kuriomis turėtų būti formuojamas ES atsakas dėl migracijos, susijusios su klimatu:

- **Vidinė dimensija:** imigrantų ir pabėgėlių atvykimų į ES teritoriją ribojimas ar valdymas, sezoninės migracijos klausimas.
- **Išorinė dimensija:** migrantų ir pabėgėlių klausimo įtraukimas į išorinius santykius su trečiosiomis šalimis; migracijos stabdymas sprendžiant gilumines migracijos priežastis; priemonės kovai su nereguliaria migracija ir prekyba žmonėmis; regionų apsaugos programos.

Klimato migracijos problemai spręsti ES priima tik mažiau kontroversiškas reformas plėtros ar humanitarinės pagalbos srityse, o teisiniai instrumentai migracijos ir prieglobsčio prašytojų politikoje lieka neperžvelgti. Kadangi politiniai ir instituciniai barjerai vidiniams teisiniams pasikeitimams prieglobsčio srityje yra kol kas per dideli, ekspertų rekomendacijos ragina išnaudoti ES potencialą remti adaptacijos atsakus Globaliųjų Pietų šalyse,⁵⁴ pavyzdžiui, per pastangas remti ekonominį ir urbanistinį vystymąsi, plėtoti infrastruktūros atsparumą klimato kaitai, gerinti politinį stabilumą ir didelių miestų, kurie yra potencialūs imigracijos traukos centrai, valdymą. Kitaip tariant, klimato migracijos sprendinių linkstama ieškoti vystomojo bendradarbiavimo politikos srityje.

Vis dėlto, ES sąlyginės paramos teikimo principas kelia grėsmę žmogaus teisių užtikrinimui ir prieštarauja darnaus vystymosi principams. Visuotinio požiūrio į migraciją ir judumą ES išorinės migracijos politikos sistemos rėmuose, parama vystymuisi yra neatsiejama nuo paramą gaunančių valstybių bendradarbiavimo migracijos valdyme. Sąlyga bendradarbiauti apima susitarimus dėl nereguliariais būdais į Europą vykstančių migrantų, tarp jų – ir priverstinai perkeltų asmenų, bėgančių nuo konfliktų, smurto ar dėl su klimato kaita susijusių reiškinių, sulaikymo tranzitinėse šalyse už ES ribų. Kita paramos sąlyga yra bendradarbiavimas nereguliarių migrantų, pasiekusių ES šalis, grąžinimo į kilmės šalį srityje. ES šalyse nereguliariais migrantais pripažinti asmenys yra grąžinami į kilmės šalį arba atsiduria kaimyninėse šalyse, kur dažnai nėra tinkamai užtikrinamos migrantų teisės, o migrantai dažnai tampa itin pažeidžiama grupe. Turint omenyje, kad JT Konvencijoje dėl pabėgėlių statuso priverstinis perkėlimas dėl su klimato kaita susijusių priežasčių klimato veiksniai nėra įvardijami kaip pagrindas, dėl kurio galėtų būti suteiktas prieglobstis, tikėtina, kad ateityje daugės dėl ekologinių priežasčių perkeltų asmenų, patekusių į šias žmogaus teisių užtikrinimui grėsmę keliančias situacijas.⁵⁵

⁵² Heinrich-Böll-Stiftung, 2014.

⁵³ European Commission Staff Working Document, „Climate change environmental degradation, and migration.“ Brussels: European Commission, 2013.

⁵⁴ Andrew Geddes ir Will Somerville, „Migration and environmental change: Assessing the developing European approach.“ MPI Policy Brief Series, 2, 2013.

⁵⁵ Bill Frelick, Bill, Ian M. Kysel, and Jennifer Podkul, „The Impact of Externalization of Migration Controls on the Rights of Asylum Seekers and Other Migrants.“ Journal on Migration and Human Security, 4 (4): 190–220, 2016.

Gerosios praktikos: Nansen iniciatyva ir Perkėlimų dėl nelaimių platforma

Nors dėl klimato kaitos priverstinai šalies viduje perkeltiems žmonėms taikomi nacionaliniai įstatymai ir, tam tikrais atvejais, regioniniai tarptautiniai susitarimai, tarptautiniai migrantai susiduria su rimtu teisiniu ir instituciniu atotrūkiu bei veiksmingo tarpvalstybinio ir regioninio bendradarbiavimo trūkumu. Atsižvelgiant į šią apsaugos spragą, 2012 m. buvo pradėta trejų metų trukmės Norvegijos ir Šveicarijos vadovaujama Nansen iniciatyva, kuria siekta stiprinti valstybių ir institucijų supratimą apie klimato kaitos padarinių ir stichinių nelaimių sukeltus perkėlimus, priverstinai perkeltų asmenų ir bendruomenių poreikius bei ieškoti sprendimų perkėlimo iššūkiams spręsti. Procese dalyvavo tarptautinės organizacijos, JT Pabėgėlių agentūra ir Tarptautinė migracijos organizacija, akademiniai ekspertai, pilietinė visuomenė ir nukentėjusios bendruomenės žmonės, tačiau tik trys valstybės be vadovaujančiųjų Norvegijos ir Šveicarijos išreiškė norą paremti iniciatyvą (Meksika, Kosta Rika ir Vokietija).⁵⁶ Nansen iniciatyva veikė metodu „iš apačios į viršų“, pradėdant nuo regioninių konsultacijų, kurios kūrė jungtinę žinių bazę; surinkus duomenis buvo skatinamas globalus dialogas vieningai apsaugos programai kurti; formuojama jos plėtra ir tolimesni veiksmai.

Šio proceso rezultatas – sukurta Nansen apsaugos programa, grįsta trimis ramsčiais: tarptautiniu bendradarbiavimu ir solidarumu nukentėjusių žmonių priėmimo ir statuso klausimais; sprendimų priėmimu įvykus stichinei nelaimi; ir atsaku į sukeltus iššūkius, įskaitant finansavimo mechanizmus ir tarptautines humanitarines bei vystymosi struktūras. Nors iniciatyva sulaukė ribotos paramos iš valstybių, jos rėmuose pirmą kartą sukurtos išsamiomis konsultacijomis paremtos lokalizuotos rekomendacijos valstybėms, regionams ir institucijoms. Iniciatyva taip pat lėmė platformos, vienijančios klimato migracijos politikos formuotojus iš akademinės srities, nevyriausybinių ir tarpvyriausybinių organizacijų bei valstybinių institucijų atstovus, atsiradimą. Oficialiai įkurta 2016 m., Perkėlimų dėl nelaimių platforma toliau vykdo Nansen apsaugos programą ir siekia efektyvesnės dėl gamtinių reiškinių perkeltų asmenų apsaugos.⁵⁷

⁵⁶ McAdam, J., „From the Nansen Initiative to the Platform on Disaster Displacement: Shaping International Approaches to Climate Change, Disasters and Displacement.” *University of New South Wales Law Journal*, 39, (4), 2016, 1522.

⁵⁷ Platform on Disaster Displacement, <https://disasterdisplacement.org/>

Klimato kaitos ir migracijos politikos sąsajos Lietuvoje

Klimato kaitos politika

2012 m. Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Nacionalinę klimato kaitos valdymo politikos strategiją, kurioje buvo iškelti trumpalaikiai (iki 2020 m.), vidutinės trukmės (iki 2030 m. ir 2040 m.) ir ilgalaikiai (iki 2050 m.) klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo tikslai ir uždaviniai.⁵⁸ Nors strategijoje didžiausias dėmesys skiriamas su taršos mažinimo politika susijusiems sektoriams, tokiems kaip pramonė, energetika, atliekos, žemės ūkis, transportas ir kt., atsižvelgiama ir į sritis, svarbias klimato kaitos valdymo politikos formavimui ateityje: mokslui, švietimui ir visuomenės informavimui, tarptautiniam bendradarbiavimui ir regioninei politikai.⁵⁹

Nors didžioji dalis iškeltų tikslų yra lokalūs, t. y. nukreipti į klimato kaitos švelninimo veiksmus šalies viduje, svarbu paminėti, kad dokumente yra įvardytas ir paramos pažeidžiamiausioms šalims poreikis. Strategijoje minima, kad klimato kaitos padariniai bus labiausiai jaučiami vadinamosiose mažiausiai išsivysčiusiose valstybėse bei mažųjų salų besivystančiose šalyse.⁶⁰ Šiai problemai spręsti strategijoje įvardyti konkretūs vidutinės trukmės ir ilgalaikiai uždaviniai, kuriais užsibrėžiama tęsti paramą prisitaikymo prie klimato kaitos ir švelninimo projektų, įskaitant ir bandomųjų projektų, rengimui ir įgyvendinimui. 2017–2019 m. strategijos įgyvendinimo tarpinstituciniame veiklos plane šiam uždaviniui buvo priskirta priemonė, nukreipta į dvišalių vystomojo bendradarbiavimo projektų įgyvendinimą trečiojoje šalyje, siekiant perduoti eko-novatoriškas Lietuvos gamintojų technologijas.⁶²

Nors Lietuva finansinę paramą besivystančioms šalims klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo projektams teikia nuo 2011-ųjų, pirmaisiais paramos teikimo metais dažniausiai tai buvo daroma per daugiašalius fondus. 2014 m. buvo priimtas sprendimas susitelkti į dvišalę paramą, tokiu būdu sukuriant aplinką, įgalinančią glaudesnę šalies bendradarbiavimą su ne ES šalimis bei leidžiančią lengviau įtraukti privataus sektoriaus investicijas. Nuo 2014 m. buvo įgyvendinti dvišaliai vystomojo bendradarbiavimo projektai Rytų partnerystės šalyse, tokiose kaip Sakartvelas, Armėnija, Moldova, Ukraina, Baltarusija, taip pat – Mongolijoje, Indijoje, Malyje, Malaizijoje ir Nigerijoje. Šie projektai apėmė šias sritis: saulės jėgainių įrengimą, viešųjų pastatų, mokyklų aprūpinimą atsinaujinančią energetiką, švietimą apie atliekų rūšiavimo ir perdirbimo naudą, aplinkosaugą ir klimato kaitą, atliekamo maisto gelbėjimo sistemų kūrimą, institucinių gebėjimų aplinkos apsaugos srityje stiprinimą.⁶³

Neseniai patvirtintame Nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane 2021–2030 m. vystomojo bendradarbiavimo projektų klimato kaitos srityje įgyvendinimas besivystančiose šalyse buvo įtrauktas į planuojamų politikos priemonių sąrašą. Dokumente taip pat minima, kad Lietuva turėtų prisidėti ir prie tarptautinės prisitaikymo prie klimato kaitos politikos formavimo.⁶⁴

Viena vertus, Lietuvos klimato politikoje pastebimas nuoseklus paramos skyrimas vystomojo bendradarbiavimo projektams, skirtiems padėti spręsti klimato kaitos klausimus trečiojoje šalyje. Tačiau projektų taikymo apimtis ir veiklos sritys yra ribotos, dauguma projektų apsiriboja klimato kaitos švelninimu, mažiau dėmesio skiriama prisitaikymui prie klimato kaitos padarinių,

⁵⁸ Šiame kontekste švelninimo kryptis apima priemonės, kuriomis siekiama riboti klimato kaitą mažinant šiltnamio efektą, o prisitaikymo priemonėmis siekiama mažinti neigiamus klimato kaitos padarinius, nukreipiant veiksmus į atsparumo klimato kaitos poveikiui didinimą.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Seimas, Dėl Nacionalinės klimato kaitos valdymo politikos strategijos patvirtinimo, 2012-11-06, Nr. XI-2375, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F1333EAD263B>

⁶⁰ Dėl tikslumo šiuo atveju šalys yra įvardijamos taip, kaip jos yra apibrėžiamos Nacionalinėje klimato kaitos valdymo politikos strategijoje.

⁶¹ Ibid (žr. 166.2.2, 169.9, 170.9 punktus).

⁶² Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Dėl Nacionalinės klimato kaitos valdymo politikos strategijos tikslų ir uždavinių įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo pakeitimo, 2016-08-17, Nr. 846 (žr. 13.1.1 punktą), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/bfb5d0406b5311e6a421ea2bde782b94>

⁶³ Aplinkos Ministerija, „Klimato kaitos programa“, 2020, <http://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/klimato-kaita/klimato-kaitos-programa>

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m, 2020, 113, <https://am.lrv.lt/uploads/am/documents/files/KLIMATO%20KAITA/Integruotas%20planas/Final%20NECP.pdf>

prie kurių priskiriama ir klimato migracija. Be to, dėl viešai prieinamų nepriklausomų projektų vertinimų ir stebėsenos trūkumo nėra aiškūs ilgalaikis finansuojamų projektų poveikis dalyvaujančių šalių aplinkai, visuomenei bei tolimesniam klimato kaitos politikos formavimui. Diskutuotina, ar Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo partnerių šalių pasirinkimas ir veiklų sritys atspindi klimato kaitai pažeidžiamiausių valstybių poreikius. Prioritetas klimato kaitos švelninimo kryptimi lemia ir tai, kad nėra priemonių, kurios būtų nukreiptos į partnerių šalių atsparumo arba pasiruošimo klimato kaitos socialinėms pasekmėms stiprinimą, pavyzdžiui, klimato migracijos suvaldymą, klimato kaitos padariniams atsparesnes darbo vietas, kurių svarba klimato kaitos padariniams ryškėjant ateityje vis didės, ir kita.

Vystomojo bendradarbiavimo politika užima svarbią vietą JT Darnaus vystymosi darbotvarkės kontekste. Lietuvoje už šią sritį yra atsakinga Užsienio reikalų ministerija. Nors finansuojamos veiklos gali apimti ir daugiau darnaus vystymosi sričių, prioritetas skiriamas 6-iems iš 17 darnaus vystymosi tikslų: skurdo mažinimui, kokybiškam švietimui, lyčių lygybei, klimato kaitos poveikio švelninimui, taikai ir teisingumui, stiprioms institucijoms ir partnerystei įgyvendinant tikslus. Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politikoje įvardytas ir geografinis dvišalių vystomojo bendradarbiavimo projektų prioritetas – ES Rytų partnerystės valstybės (Sakartvelas, Ukraina, Moldova, Baltarusija, Armėnija ir Azerbaidžanas).

Be prisitaikymo prie klimato kaitos padarinių ir jų švelninimo projektų, Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programos rėmuose⁶⁵ finansuojamos veiklos pasaulinės migracijos krizės iššūkiams spręsti. 2016–2020 m. Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programos lėšomis finansuoti 36 projektai, kurie buvo įgyvendinti arba yra įgyvendinami migracijos kilmės ir tranzito šalyse (Alžyre, Butane, Dramblio Kaulo Krante, Irake, Jordanijoje, Malyje, Mianmare, Mongolijoje, Nigerijoje, Palestinoje, Pietų Afrikos Respublikoje, Turkijoje, Ugandoje).⁶⁶ Finansuotų veiklų tikslai apėmė moterų politinį įgalinimą ir verslumo skaitmeninėje erdvėje gebėjimų stiprinimą, jaunimo verslumo skatinimą, pažangių žemės ūkio technologijų diegimą. Vieno iš finansuotų projektų metu padėta studentams iš Artimųjų Rytų, dėl sudėtingos padėties negalintiems studijuoti kilmės šalyse, įgyti išsilavinimą Lietuvoje.⁶⁷ Ankstesniais metais be jau minėtų šalių ir projektų pobūdžio buvo finansuojamas projektas Jordanijoje, kurio metu buvo parengtos išvados ir rekomendacijos dėl ateities bendradarbiavimo regione gairių.⁶⁸

Migracijos kilmės ir tranzito šalyse finansuoti vystomojo bendradarbiavimo projektai apima daugiau sričių bei yra tikslingesnio bei platesnio geografinio pobūdžio nei veiklos, kuriomis siekiama spręsti klimato kaitos iššūkius ir socialines pasekmes. Įvairesnes priemones apimantys, į gilumines socialines ir ekonomines migracijos priežastis nukreipti projektai atspindi Darnaus vystymosi darbotvarkėje akcentuojamą holistinį požiūrį į migraciją, darnaus vystymosi tikslų horizontalumo ir integralumo principus. Akivaizdu, kad tarp vystomojo bendradarbiavimo projektų, orientuotų į migraciją ir klimato kaitą, egzistuoja skirtis, tačiau projektuose pastebimas migracijos iššūkių susietumas su kitais socialiniais iššūkiais, tokiais kaip kokybiško švietimo Globaliųjų Pietų šalyse ar lyčių lygybės problematika, kuri netiesiogiai prisideda ir prie pasiruošimo klimato kaitos neigiamiems padariniams. Projektai, kuriais siekiama gerinti pažeidžiamų grupių socialinę ir ekonominę padėtį, prisidėti prie kokybiško švietimo ar stipresnės šalių ekonomikos, gali stiprinti šalių partnerių atsparumą klimato kaitos

⁶⁵ Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programa yra Užsienio reikalų ministerijos finansuojama įgyvendinimo priemonė. Daugiau informacijos: <https://www.urm.lt/default/lt/vystomasis-bendradarbiavimas-ir-parama-demokratijai>

⁶⁶ Vystomojo Bendradarbiavimo departamento suteiktais duomenimis.

⁶⁷ Užsienio reikalų ministerija, „Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programos įgyvendinimo 2019 m. ataskaita“, 2020, https://orangeprojects.lt/uploads/documents/files/VBPDP%20ataskaita%20uz%202019%20m_.pdf

⁶⁸ Užsienio reikalų ministerija, „Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos de

poveikiui. Kita vertus, pastebima, kad projektuose šalys partnerės dažnai yra pasirenkamos ad hoc principu: didžiausias dėmesys yra skiriamas šalims, iš kurių jau šiandien emigruoja dideli skaičiai žmonių, tuo tarpu mažai dėmesio yra skiriama valstybėms, kurios dėl socialinių ir ekonominių iššūkių ar su klimato kaita susijusių priežasčių, tikėtina, taps svarbiomis kilmės šalimis ateityje (pavyzdžiui, valstybėms, kurių teritorija sparčiai mažėja dėl kylančio jūros lygio arba yra kitaip negrįžtamai paveikiamos klimato kaitos). Be to, sunku įvertinti individualių projektų poveikį ar efektyvumą dėl informacijos ir stebėsenos apie rezultatus ir veiklų įgyvendinimą trūkumo.

Išvados ir rekomendacijos

Klimato migracija jau šiandien kelia iššūkius, kurie, tikėtina, artimoje ateityje dėl ryškėjančių klimato kaitos padarinių taps dar opesni. Nors ši tema sulaukia vis daugiau visuomenės, akademinės bendruomenės, valstybinių institucijų ir tarpyvyriausybinių organizacijų dėmesio, vis dar trūksta tarptautinių teisinių ir politinių priemonių bei veiksmų, kurie efektyviai užtikrintų dėl su klimato kaita susijusių reiškinių perkeltų asmenų teises, koordinuotai stiprintų valstybių ir regionų atsparumą klimato kaitos padariniams bei ruošųsi klimato migracijos intensyvėjimui.

Lietuvos Respublikos įstatymuose, kaip ir JT 1951 m. Konvencijoje, klimato kaitos padariniai ar kiti aplinkos veiksniai nėra įvardijami kaip priežastys, dėl kurių užsieniečiams galėtų būti suteikiamas prieglobstis Lietuvoje. Nors klimato kaitos ir migracijos klausimai trečiojoje šalyse yra įtraukti į vystomojo bendradarbiavimo programą, pastarieji yra adresuojami atskirai, nėra pripažįstamos ir išnaudojamos klimato kaitos ir migracijos sąsajos. Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politikoje klimato kaitos srities projektai yra nukreipti į klimato kaitos švelninimą ir didelė jų dalis yra įgyvendinami Rytų partnerystės šalyse, tačiau dėmesys neskiriamas prisitaikymo prie klimato kaitos iniciatyvoms, įgyvendinamoms pažeidžiamiausias šalyse ir skirtoms įgalinti klimato kaitos poveikiui pažeidžiamiausias grupes, nors jos yra ypač svarbios klimato migracijos iššūkiams spręsti.

Rekomendacijos vystomojo bendradarbiavimo politikos Lietuvoje formuotojams

1. Svarbu, kad Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo klimato kaitos ir migracijos srities politikoje atsispindėtų Darnaus vystymosi darbotvarkėje akcentuotas horizontalumo ir integralumo principas. Tam, kad Lietuva prisidėtų prie klimato migracijos iššūkių sprendimų, klimato kaitos srities vystomojo bendradarbiavimo projektuose turėtų būti skiriama daugiau dėmesio prisitaikymo prie klimato kaitos, o ne tik jos švelninimo, priemonėms. Šiuo metu klimato kaita vystomojo bendradarbiavimo politikos įgyvendinimo rėmuose nėra sprendžiama kaip socio-ekonominės ir žmogaus teisių pažeidimų pasekmės turintis reiškinys, didžiausią dėmesį vis dar skiriant tik jau vykstančių pasekmių prevencijai. Nors migracijos iššūkiai ir jų sprendiniai suprantami kompleksiskai, tačiau klimato kaitos dimensija kol kas nėra pakankamai integruota į migracijos iššūkių sprendžiančių priemonių darbotvarkę vystomojo bendradarbiavimo kontekste. Remiantis Darnaus vystymosi darbotvarkės horizontalumo principu, tomis pačiomis priemonėmis vienu metu būtų galima spręsti tiek klimato kaitos, tiek migracijos keliamus iššūkius.

2. Vystomojo bendradarbiavimo projektuose bei formuojant Lietuvos poziciją tarptautiniuose susitarimuose ar derybose, tarp jų ir ES, migracijos ir klimato kaitos klausimais ateityje turėtų būti atsižvelgiama į dėl su klimato kaita susijusių reiškinų perkeltų asmenų pažeidžiamumą ir poreikius. Šiuo metu nėra vienijančios tarptautinės teisinės sistemos, kuri apgintų dėl su klimato susijusių priežasčių į kitas valstybes migruojančius asmenis, taip pat trūksta programų, kurios padėtų ir dėl klimato kaitos pokyčių, ir reiškinų šalių viduje perkeltiems asmenims. Svarbu, kad būtų atsižvelgiama į šias teises ir politines spragas derybose su trečiosiomis šalimis dėl nereguliariais migrantais pripažintų asmenų grąžinimo, būtų ieškoma sprendimų šiems asmenims suteikti galimybę į reguliarią (teisėtą) migraciją.

3. Svarbu tikslingai ir atsakingai rinktis šalis partneres, kuriose būtų įgyvendinami vystomojo bendradarbiavimo klimato kaitos ir migracijos sričių projektai. Tam, kad projektai būtų efektyvūs ir paveikūs, svarbu atsižvelgti ne tik į Lietuvos interesus, bet ir klimato kaitai pažeidžiamiausių valstybių - Globaliųjų Pietų valstybių, ypač mažųjų salų, kurioms gresia didžiausia rizika dėl klimato kaitos reiškinų, ir kurioms trūksta finansinių ar kitų resursų prisitaikyti prie klimato kaitos poveikio, poreikius.

4. Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politikoje turėtų būti atsižvelgiama ir į tai, kad socialiai ir ekonomiškai pažeidžiamiausi asmenys dažnai neturi arba turi mažiau galimybių apsidrausti, migruoti ir kitais būdais išvengti arba apsaugoti nuo neigiamų klimato kaitos padarinių. Todėl gali būti aktualūs veiksmai, skirti vietinių bendruomenių ekonominiam ir socialiniam įgalinimui, įgūdžių stiprinimui ir galimybių suteikimui keisti kvalifikaciją, o kai kuriais atvejais – reguliarios migracijos būdu keisti gyvenamąją vietą. Prieš imantis tokių veiksmų, svarbu identifikuoti pažeidžiamas populiacijas ir jų poreikius bei aiškiai atliepti juos planuojamose priemonėse, taikyti įgalinimo, dalyvaujamojo pobūdžio metodus.

5. Siekiant klimato kaitos paveiktiems ir ateityje stipriai paveiksimiems regionams ir pažeidžiamiems jų gyventojams suteikti galimybę reguliarios migracijos būdu keisti gyvenamąją vietą, arba, kitaip tariant, planuotos ir pasirinktos migracijos keliu apsaugoti nuo neigiamų pasekmių sveikatai, gyvenimo kokybei ir grėsmių gyvybei, turėtų būti pasitelkiami ne tik tiesioginiai vystomojo bendradarbiavimo politikos įrankiai, tačiau ir migracijos bei su ja susijusių sričių (demografijos, ekonomikos, aukštojo mokslo tarptautiškumo ir plėtros) politikos įrankiai. Skatinant tam tikrų rūšių reguliarios migracijos srautus (pavyzdžiui, studentų) į Lietuvą, labiausiai pažeidžiamiems pasaulio regionams ir gyventojams turėtų būti teikiamas prioritetas. Vystomojo bendradarbiavimo politikos formuotojų matomi tikslai turėtų būti komunikuojami migracijos, demografijos, ir kitose srityse veikiantiems sprendimų priėmėjams ir politikos veikėjams, bei, kur tai įmanoma, įvertinami ir integruojami.

Bibliografija

- African Union, Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa (Kampala Convention), 2009 m. spalio 23 d., <https://www.unhcr.org/4ae9bede9.html>
- Ammer, Margit et al. Time to act: How the EU can lead on climate change and migration. (D/2012/11850/3). Brussels: Heinrich-Böll-Stiftung, 2014.
- Apap, Joanna. The concept of 'climate refugee'. Towards a possible definition (PE 621.893). European Parliamentary Research Service, 2019. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI\(2018\)621893_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI(2018)621893_EN.pdf)
- Assan, Joseph Kweku ir Therese Rosenfeld. Environmentally induced migration, vulnerability and human security: consensus, controversies and conceptual gaps for policy analysis. Journal of International Development, 24, 2012. <https://onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.ub.unimaas.nl/doi/epdf/10.1002/jid.2886>
- Bates, Diane C. Environmental Refugees? Classifying Human Migrations Caused by Environmental Change. Population and Environment, 23, 2002, <https://www.jstor.org/stable/27503806?seq=1>
- Bhuiyan, Jahid Hossain ir M. Rafiqul Islam. An Introduction to International Refugee Law. Leiden: Martinus Nijhoff, 2013.
- Chatham House. The Refugees Convention: why not scrap it? Diskusijos santrauka tarptautinės teisės grupėje, 2005 spalio 20 d., 2. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/International%20Law/ilp201005.pdf>
- Cournil, Christel. The Question of the Protection of 'Environmental Refugees' from the Standpoint of International Law" In d'Etienne Piguet, Antoine Pécoud ir Paul de Guchteneire (red.), Migration and Climate Change. UNESCO Publishing/Cambridge University Press, 2011, 359-386. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1994357>
- European Commission Staff Working Document. Climate change environmental degradation and migration. Brussels: European Commission, 2013.
- European Parliament Directorate-General for Internal Policies. Climate Refugees: Legal and policy responses to environmentally induced migration. (PE 462.422) Brussels: European Parliament Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C – Citizens' Rights and Constitutional Affairs, 2011. https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPL-LIBE_ET%282011%29462422
- Europos Parlamentas ir Europos Sąjungos Taryba. 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/95/ES dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų, vienodo statuso pabėgėliams arba papildomą apsaugą galintiems gauti asmenims ir suteikiamos apsaugos pobūdžio reikalavimų. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0095&from=EN>
- Europos Sąjungos Taryba. 2001 m. liepos 20 d. Tarybos direktyva 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055>
- Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2009 m. vasario 17 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje Nr. C-465/07, Meki Elgafaji, Noor Elgafaji v Staatssecretaris van Justitie. <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-465/07>
- Frelick, Bill, Ian M. Kysel, ir Jennifer Podkul. The Impact of Externalization of Migration Controls on the Rights of Asylum Seekers and Other Migrants. Journal on Migration and Human Security, 4 (4): 190–220, 2016.
- Geddes, Andrew ir Will Somerville. Migration and environmental change: Assessing the developing European approach. MPI Policy Brief Series, 2, 2013.
- Granjon, Annabelle Roig (UNHCR). Refugee law & international protection in the context of disasters & climate change. Pranešimas konferencijoje „Climate refugees – from understanding to addressing this challenging phenomenon“. European Economic and Social Committee (EESC), Briuselis, 2020 m. kovo 11 d. <https://www.eesc.europa.eu/en/agenda/our-events/events/climate-refugees/presentations>

Hangartner, Dominik ir Matti Sarvimäki. Dealing with the Refugee Crisis: Policy Lessons from Economics and Political Science. 2017, 10. <https://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/wordpress/wp-content/uploads/2017/04/dealing-with-the-refugee-crisis-policy-lessons-from-economics-and-political-science.pdf>

Internal Displacement Monitoring Centre. 2019 internal displacement figures by country. IDMC, 2019. <https://www.internal-displacement.org/database/displacement-data>

Internal Displacement Monitoring Centre. Global Report on Internal Displacement. Geneva: IDMC, 2020.

Internal Displacement Monitoring Centre. Total annual new displacements since 2003 (Conflict and violence) and 2008 (Disasters). IDMC, 2019. <https://www.internal-displacement.org/database/displacement-dat>

International Organisation for Migration. IOM's Engagement in Migration Environment and Climate Change. 2018, https://publications.iom.int/system/files/pdf/mecc_infosheet_2018_1.pdf

International Organisation for Migration. Migration and the 2030 Agenda. Geneva: IOM, 2018.

Ionesco, D., Daria Mokhnacheva ir François Gemenne. Atlas of Environmental Migration. Abingdon: Routledge, 2017.

Ivanov, Dmitry V. ir Damir K Bekyashev. Environmental Migration in International Law. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2016.

Jungtinių Tautų Konvencija dėl Pabėgėlių statuso, 1951 m. liepos 28 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.32581>.

Kelley, Colin P., Shahrzad Mohtadi, Mark A. Cane, Richard Seager, ir Yochanan Kushnir. Climate change and the recent Syrian drought. Proceedings of the National Academy of Sciences, 2015 kovo 2 d., 201421533; DOI: 10.1073/pnas.1421533112

Kobal, Mitja. UN landmark case for people displaced by climate change. Amnesty International, 2020 m. sausio 20 d, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/01/un-landmark-case-for-people-displaced-by-climate-change/> [žiūrėta 2020/07/26]

Lietuvos Respublikos Seimas. Dėl Nacionalinės klimato kaitos valdymo politikos strategijos patvirtinimo. 2012-11-06, Nr. XI-2375, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F1333EAD263B>

Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. 2004-04-29 (suvestinė redakcija nuo 2020-02-01), Nr. IX-2206, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.232378?%20jfwid=q8i88m808>

Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija, Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programos įgyvendinimo 2019 m. ataskaita, 2020, https://orangeprojects.lt/uploads/documents/files/VBPDP%20ataskaita%20uz%202019%20m_.pdf

Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija, Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programos įgyvendinimo 2016 m. ataskaita, 2020, [https://orangeprojects.lt/uploads/documents/files/VBPDP%20ataskaita%20uz%202016%20m\(1\).pdf](https://orangeprojects.lt/uploads/documents/files/VBPDP%20ataskaita%20uz%202016%20m(1).pdf)

Lietuvos Respublikos Vyriausybė. „Dėl Nacionalinės klimato kaitos valdymo politikos strategijos tikslų ir uždavinių įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“, 2016-08-17, Nr. 846, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/bfb5d0406b5311e6a421ea2bde782b94>

Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Lietuvos Respublikos Nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020. Planą galima rasti: <https://am.lrv.lt/uploads/am/documents/files/KLIMATO%20KAITA/Integruotas%20planas/Final%20NECP.pdf>

McAdam, Jane. Climate Change, Forced Migration, and International Law. Oxford: Oxford Scholarship Online, 2012.

McAdam, Jane. From the Nansen Initiative to the Platform on Disaster Displacement: Shaping International Approaches to Climate Change, Disasters and Displacement. University of New South Wales Law Journal, 39, (4), 2016, 1518-1546.

Rigaud, Kumari et al. Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration. Washington, DC: The World Bank, 2018, <https://www.worldbank.org/en/news/infographic/2018/03/19/groundswell---preparing-for-internal-climate-migration> [žiūrėta 2020/07/26]

Mizutori, Mami. Reflections on the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction: Five Years Since Its Adoption. International Journal of Disaster Risk Science, 11, 2020, 147-151.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Resolution 2307 on a legal status for 'climate refugees': 2019 spalio 3 d. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28239&lang=en>

Philo, Greg et al. Bad News for Refugees. London: Pluto Press, 2013.

Timmermann, Axel, ir Tobias Friedrich. Late Pleistocene climate drivers of early human migration. Nature, 538, 2016, 92–95. <https://doi.org/10.1038/nature19365> [žiūrėta 2020/07/26]

